

საქართველოს ისტორიის
საქართველოლოგიის

ქუთაისის სამეცნიერო ბიბლიოთეკაში დაცული
წყაროები საქართველოს ისტორიის შესახებ

1. ც. აბულაძე, ოსმალეთის ხანის სამი თურქული ფირმანი, აღმოსავლური ფილოლოგია III, თბ., 1973.

წინამდებარე დოკუმენტები განეკუთვნება XVIII ს. I ნახევარს. პირველი ფირმანი გამოქვეყნებულია 1728 წლის 2 ივლისს. მეორე და მესამე ფირმანი კი 1744 წ. დეკემბერში. აღნიშნული ფირმანები გაცემულია ქართლის ერთ-ერთი დიდი ფეოდალის გივი ამილახვრის სახელზე, რომელიც იმ დროისათვის თურქული ორიენტაციის ძალებს ედგა სათავეში და იბრძოდა თეიმურაზ II-ისა და ერეკლე II-ის წინააღმდეგ. წარმოდგენილი მასალა, როგორც პირველწყარო, საინტერესო ინფორმაციას იძლევა XVIII ს. I ნახევრის საქართველოს ისტორიის კვლევისას. ც. აბულაძის განმარტებით, “ამ ხანის ქართლის ყოფით დაინტერესებული პირი მათში ბევრ ისეთ ცნობას იბოვის, რომელიც არ შემოუნახავს ქართულ ისტორიულ დოკუმენტებს და ნარატიულ წყაროებს” (ც. აბულაძე, 1973, გვ., 294). ფირმანები მოიძია, თარგმნა, კომენტარები დაურთო და გამოსაცემად მოამზადა ც. აბულაძემ.

2. კ. ადგიშვილი, აშმედ ჯევედეთის ცნობები საქართველოს შესახებ. თსუ შრომები, აღმოსავლეთმცოდნეობა 309, თბ., 1992.

XIX ს. თურქი ისტორიკოსის აშმედ ჯევედეთის 12 ტომიან ნაშრომში (“თარიხი აშმედ ჯევედეთი ვეკაი-ი დევლეთი”) გადმოცემულია თურქეთის ისტორია, რომელიც მოიცავს 1774-1825 წწ. მას, როგორც კარის ისტორიკოსს, ხელი მიუწვდებოდა ოსმალეთის არქივებში დაცულ დოკუმენტებსა და წინამორბედ ისტორიკოსთა ნაშრომებზე. თხზულებაში, თურქეთის ისტორიის გარდა შეტანილია საქართველოსა და მთლიანად კავკასიის შესახებ აღნიშნული წლების ამსახველი მასალა. ასევე, დაწვრილებითაა აღწერილი რუსეთ-თურქეთს შორის იმავე წლებში წარმოებულ ომების ისტორია, რომლებშიც მონაწილეობას იღებდნენ ქართველი მეომრები. წინამდებარე კრებულში გამოქვეყნებულია აშმედ ჯევედეთის თხზულებიდან აღებული მხოლოდ ორი ფრაგმენტი, რომელიც თარგმნა და წინასიტყვაობა დაურთო კ. ადგიშვილმა.

3. გ. ბერაძე, ირან-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან XVI ს. მიწურულში. საქართველოს ისტორიის აღმოსავლური მასალები II, თბ., 1979.

წინამდებარე კრებულში გამოქვეყნებულია გილანის მხარის (სპარსეთის ერთ-ერთი პროვინცია) მმართველის აშმად ხანის “წერილი გურჯისტანის მბრძანებელს ალექსანდრე ხანს“. აშმად ხანი გილანს განაგებდა 1536-1567, 1577-1592 წლებში. შაჰ აბას I-ის (1587-1629 წწ.) მიერ 1592 წ. გილანის დაპყრობის შემდეგ ის ჯერ შირვანში გაიქცა, შემდეგ სტამბულში ჩავიდა, სადაც თურქეთის სულთან მურად III-ის (1574-1595 წწ.) მფარველობის ქვეშ

მცხოვრები 1597 წ. ქერბალაში (ზოგიერთი წყაროს ცნობით, სტამბოლში) გარდაიცვალა.

წერილის ადრესატია აჰმად ხანის თანამედროვე კახეთის მეფე ალექსანდრე II (1574-1605 წწ.). გ. ბერაძის აზრით, წერილი დაწერილი უნდა ყოფილიყო 1592 წლამდე, მაჰ აბას I-ის მიერ გილანის დაპყრობამდე (გ. ბერაძე, 1979, გვ. 92). წარმოდგენილი წერილი მოიძია, თარგმნა, წერილის შესახებ მოკლე ინფორმაცია და შენიშვნები დაურთო გ. ბერაძემ.

4. გ. ბერაძე, მასალები XII ს. საქართველოს ისტორიისათვის იბნ ისქანდიარის თხზულებაში. საქართველოს ისტორიის აღმოსავლური მასალები, წიგნი I, თბ., 1976. XII-XIII საუკუნეების სპარსელი ისტორიკოსის იბნ ისქანდიარის თხზულებაში “თაბარისტანის ისტორია“ დაცულია ცნობები საქართველოსა და აღმოსავლეთის ქვეყნებს შორის პოლიტიკური და ეკონომიკური ურთიერთობის შესახებ. აღნიშნული თხზულებიდან გ. ბერაძემ ამოკრიბა სამი ფრაგმენტი, სადაც ასახულია XII საუკუნის მიწურულისა და XIII საუკუნის დასაწყისში საქართველოსა და აღმოსავლეთის ქვეყნებს შორის (ძირითადად აზერბაიჯანი, ირანი) არსებული პოლიტიკური და ეკონომიკური ურთიერთობები. გ. ბერაძის განმარტებით, “იბნ ისქანდიარის თხზულება თავისი შინაარსით მნიშვნელოვნად სცილდება ლოკალური მატრიანის ფარგლებს და გვევლინება მრავალმხრივ საინტერესო მასალების შემცველ წყაროდ არამარტო საკუთრივ თაბარისტანის პროვინციის, საერთოდ ირანის და აგრეთვე ირანის მომიჯნავე თუ შორეული ქვეყნების ისტორიისთვისაც“ (გ. ბერაძე, 1976, გვ. 59). ისქანდიარის თხზულებიდან ამოკრებილი მასალა თარგმნა, გამოკვლევა და შენიშვნები დაურთო გ. ბერაძემ.

5. დ. გოხოლეი შვილი, იბნ ად-დავანდარ 1312-1313 წ. ქართველთა ერთი ლაშქრობის შესახებ. საქართველოს ისტორიის აღმოსავლური მასალები I, თბ., 1976.

XIV საუკუნის ეგვიპტელი ისტორიკოსის იბნ ად-დავანდარს თხზულებაში “მარგალიტების განძი და რჩეული კრებული“ საყურადღებო ცნობებია დაცული XIII-XIV სს. ეგვიპტის, მისი ახლო თუ შორეული მეზობელი ქვეყნების საშინაო, საგარეო პოლიტიკის შესახებ. დ. გოხოლეი შვილის განმარტებით, თხზულებაში დაცული ცნობები საინტერესო, სანდოა და დამაჯერებელი, რადგან ავტორი უშუალო მონაწილეა და თვითმხილველი იმ ამბებისა, რომელსაც გადმოგვცემს (დ. გოხოლეი შვილი, 1976, გვ. 107). ჩვენთვის საინტერესოა თხზულების ის მონაკვეთი, რომელშიც მოთხრობილია XIV ს. დასაწყისში, ეგვიპტის სახელმწიფოს მიერ მონღოლების წინააღმდეგ წარმოებულ ბრძოლების, კერძოდ ირანის ილხანი ყაენის ოლგეთის 1312-1313 წლებში სირიაში მოწყობილი ლაშქრობის შესახებ, რომელშიდაც მონაწილეობა მიუღიათ ქართველებს.

დავანდარს თხზულების ფრაგმენტი არაბულიდან თარგმნა, გამოკვლევა და შენიშვნები დაურთო დ. გოხოლეი შვილმა.

6. Грамоты и другие исторические документы XVIII столетия, относящиеся къ Грузии. Т. I, съ 1768 по 1774 годъ. под редакцией А. А. Цагарели. С-Петербург, 1891.

წინამდებარე კრებულში შეტანილია XVIII ს. მეორე ნახევრის საქართველოს ისტორიის ამსახველი დოკუმენტური მასალა. ის წარმოადგენს

საქართველოსა და რუსეთის იმპერიის მეფეთა, სახელმწიფო უწყებების მაღალი თანამდებობის პირთა (ერეკლე II-ის, სოლომონ I-ის, მიტროპოლიტი მაქსიმე ქუთათელი, დას. საქართველოს კათალიკოსი იოსები - სოლომონ I-ის ძმა, სამეგრელოს მთავარი კაცია დადიანი, თავადი ანდრონიკაშვილი, რუსეთის სასახლის კარზე ერეკლე II-ის წარმომადგენელი ლეონ ბატონიშვილი, ეკატერინე II-ის, გრაფი პანინი, ვიცე-კანცლერი ა. გოლიცინი, თავადი მურავიოვი, გრაფი ჩერნიშევი, კაპიტანი იაზიკოვი, გენერალი ტოტლებენი...) მიმოწერას, პატაკებს, წერილებს, სიგელებს, ინსტრუქციებს, რელაციებს, ჩანაწერებს, მემუარებს, შეტყობინებებს... ამდენად, კრებულში შეტანილი მასალა პირველხარისხოვანი წყაროა XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის საქართველო-რუსეთის ურთიერთობის შესწავლისას. I ტომში სულ გამოქვეყნებულია 223 დოკუმენტი.

მასალები მოიძია, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთო ალ. ცაგარელმა.

7. Гордеев Д., Материалы к обследованию Хонских древностей. საისტორიო მოამბე, ნაკვეთი I, თბ., 1924.

რუსეთის სენატმა 1819 წელს მიიღო გადაწყვეტილება დასავლეთ საქართველოში (იმერეთი, გურია, სამეგრელო) საეკლესიო ქონების აღწერის შესახებ. აღნიშნული განკარგულება განხორციელდა კავკასიის მთავარმართებლის გენერალ ერმოლოვისა და საქართველოს ეგზარქოსის თეოფილაქტე რუსანოვის მიერ. დასახელებულ სამივე ადმინისტრაციულ ერთეულში აღწერილი იქნა 150-მდე ეკლესია-მონასტერი კუთვნილი ქონებით. მათ შორის ხონის წმინდა გიორგის სახელობის ტაძარი, ხონის არქიეპისკოპოსის რეზიდენცია, საეკლესიო ინვეტარი, სამივე ეპარქიის მომსახურე პერსონალი საშტატო ერთეულით (როგორც სასულიერო, ასევე საერო პირები). წარმოდგენილი დოკუმენტი შედგენილია რუსულ ენაზე. მასში მოცემული მასალა საინტერესო ინფორმაციის შემცველია XVIII ს. მეორე და XIX ს. პირველი ნახევრის დასავლეთ საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური, კულტურული და ეკლესიის მატერიალური მდგომარეობის ისტორიის კვლევისას.

მასალებს გამოკვლევა, შენიშვნები დაურთო და გამოსაცემად მოამზადა დ. გორდეევმა.

8. Засс Феодор, Описание Кавказа (с краткимъ историческимъ и статистическимъ описаниемъ Грузии), С-Петербург, 1805.

წინამდებარე წიგნში წარმოდგენილია კავკასიის რეგიონში შემავალი მხარეები (ყაზარდო, ქისტეთი, ჩეჩნეთი, დაღესტანი, ოსეთი, ყუბანისპირეთი, საქართველო (საქართველოს ცალკეული მხარეები: იმერეთი, სამეგრელო, გურია, ახალციხის მხარე, ქართლი, კახეთი), იქ მაცხოვრებელი ხალხის აღწერილობა, წეს-ჩვეულებები, მმართველობის ფორმები, მათი ზოგადი ისტორია ეკონომიკური განვითარების დონე XIX ს. დასაწყისის მდგომარეობის მიხედვით, წარმოდგენილი ხალხის ურთიერთდამოკიდებულება...). ნაშრომში წარმოდგენილი მასალა ყურადსაღები ინფორმაციის შემცველია XIX ს. დასაწყისის კავკასიის ისტორიის მკვლევართათვის.

ნაშრომი ფრანგულიდან რუსულად თარგმნა, წინასიტყვაობა და კომენტარები დაურთო ი. ლანგენმა.

9. Записка капитана Языкова о Грузии. Грамоты и другие исторические докуменеты XVIII столетия, относящиеся къ Грузии, т. I, съ 1768 по 1774 годъ. Под редакцией А. А. Цагарели, С-Петербург, 1891.

კაპიტან იაზიკოვის მიერ შედგენილი ჩანაწერი აღმოსავლეთ საქართველოსა და სამეგრელოს მხარის შესახებ, მიუხედავად ავტორის ტენდეციურობისა ცალკეული საკითხების გაშუქებისას, გასათვალისწინებელი პირველწყაროა XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის საქართველოს ისტორიისა და საქართველო-რუსეთის ურთიერთობების შესწავლისას.

მასალები გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო პროფ. ალ. ცაგარელმა.

10. ს. კაკაბაძე, თულასძეთა სიგელი დავით ნარინის მიერ მიცემული, საისტორიო მოამბე I, თბ., 1925.

წარმოდგენილი წყალობის სიგელი ზარადხანის (ძველი სამხედრო იარაღის/საჭურვლის საწყობი. იხ., ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ტ. IV, გვ. 98, თბ., 1955 წ.) უნუცესის ვახტანგ თულასძეს სახელზეა გაცემული 1291-1293 წლებში საქართველოს მეფის რუსუდანის ძის დავით VI ნარინის (1245-1293 წწ.) მიერ. სიგელი შედგენილია ზარადხანის/ზარადხანის მწიგნობრის გ. ი. სოფრომისძის მიერ.

სიგელი გამოსაცემად მოამზადა და განმარტებები დაურთო ს. კაკაბაძემ.

11. დ. კაციტაძე, რამდენიმე ცნობა “ჯამი ათ-თავარიხიდან“ (“მატიანეთა კრებული“) სადღუნ მანკაბერდელის შესახებ. საქართველოს ისტორიის აღმოსავლური მასალები II, თბ., 1979.

ქართულ ისტორიოგრაფიაში განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს XIII-XIV სს. სპარსელი ისტორიკოსის რაშიდ ად-დინის (1241-1318 წწ.) აღნიშნული თხზულების I ტომში შეტანილი ცნობები XIII საუკუნეში საქართველოში “მოღვაწე“, ტიპური მედროვის სადღუნ მანკაბერდელის და მისი შვილის ხუტლუ ბულას შესახებ. წარმოდგენილ წყაროში სადღუნ ქართველადაა მოხსენიებული, ხოლო სომხური წყაროს მიხედვით (Киракос Гандзакецци, 1976, стр., 140) კი გასომხებული ქურთის შთამომავალია. ავტორის ინფორმაციით, სადღუნის შვილია ხუტლუ ბულა, რომელმაც გადამწყვეტი როლი ითამაშა საქართველოს მეფის დემეტრე II-ის (1270-1289 წწ.) სიკვდილით დასჯაში. ამ ამბებიდან ოთხი წლის შემდეგ, ქელათუ ყაენის (1291-1295 წწ.) ბრძანებით, თვით ხუტლუ ბულა დასაჯეს სიკვდილით.

რაშიდ ად-დინის თხზულებიდან ამოკრებილი ცნობები თარგმნა, გამოკვლევა და შენიშვნები დაურთო დ. კაციტაძემ.

12. კ. კუცია, “აჰსან ათ-თავარიხის“ ცნობები XV ს. საქართველოს შესახებ, საქართველოს ისტორიის აღმოსავლური მასალები II, თბ., 1979 ირანის სეფიანთა დინასტიის შაჰების: შაჰ თამაზ I-ის (1524-1576 წწ.), შაჰ ისმაილ II-ისა (1576-1578 წწ.) და შაჰ მუჰამედ ხოდაბენდეს (1578-1587 წწ.) კარის ისტორიკოსის ჰასან რუმელუს თხზულებათა შორის საბატიო აღვილი უკავია კომპილაციური ხასიათის ნაწარმოებს “აჰსან ათ-თავარიხის“ (“საუკეთესო ისტორიათა შორის“). მასში შეტანილი ცნობები ასახავს XV ს. ირან-საქართველოს ურთიერთობის ზოგიერთ საკითხს. კრებულში გამოქვეყნებულია აღნიშნული თხზულებიდან ამოკრებილი ათი ფრაგმენტი. მათში აღწერილია თურქმანული სახელმწიფოების მმართველების (ყარა იუსუფი, მირზა ისკანდერი, ჯეჰან შაჰი,

აჰმედ ჯელაირი, შაქის მფლობელი სიდი აჰმედი, თემურ ლენგის შვილი შაჰროში, უზუნ ჰასანი...) ურთიერთდამოკიდებულება, XV საუკუნის საქართველოში მათ მიერ განხორციელებული ლაშქრობების, საქართველოს მეფის კონსტანტინე I-ის (1407-1411წწ). ტრაგიკული აღსასრულის, ალექსანდრე I-ის (1412-1442წწ.) შესახებ და სხვა ამბები კრებულში შეტანილი ფრაგმენტები სპარსულიდან თარგმნა, წინასიტყვაობა და კომენტარები დაურთო კ. კუცია.

13. კ. კუცია, გრიგორ დარანაღცის ცნობები სიმონ I-ის სტამბოლში ტყვეობის შესახებ. საქართველოს ისტორიის აღმოსავლური მასალები I, თბ., 1976.

XVI-XVII სს. სომეხი ისტორიკოსის გრიგორ დარანაღცის საისტორიო ნაშრომში “ყამთა აღწერილობა“ მოთხრობილია თავრიზის ბეგლარბეგის ჯადარ ფაშას მიერ 1599 წელს ქართლის მეფის სიმონ I-ის (1556-1569, 1577-1600 წწ.) დატყვევების, ტყვეობაში ყოფნისა და გარდაცვალების ამბები. უნდა აღინიშნოს, რომ ძალიან მწირი ცნობებია დაცული ქართულ წყაროებში სიმონ I-ის სიცოცხლის უკანასკნელი წლების შესახებ. ამ ხარვეზს გარკვეულწილად ავსებს დარანაღცის მიერ გადმოცემული ამბები. აღსანიშნავია, რომ ავტორს განსხვავებულად აქვს გადმოცემული სიმონ მეფის დატყვევებისა და გარდაცვალების ამსახველი მასალა. გრიგორ დარანაღცის ნაშრომიდან აღებული მასალა თარგმნა და კომენტარები დაურთო კ. კუცია.

14. მასალები საქართველოს ეკონომიკური ისტორიისათვის, წიგნი I, (ხელფასი, ქირა, ფასები), თბ., 1938, წიგნი II (ვალი, იჯარა, ვაჭრობა), თბ., 1953; წიგნი III (ეკონომიკა ქონება, აღმშენებლობა, სახელმწიფო), თბ., 1955; დანართი, I, II, III წიგნების ლექსიკონი და საძიებლები, თბ., 1957.

სამივე ტომში გამოქვეყნებული მასალა, ძირითადად, ეკონომიკური ხასიათისაა. სულ გამოქვეყნებულია 881 საბუთი. ყველაზე ადრინდელი 1667 წელს დაწერილი პირობის წიგნია. ყველაზე გვიანდელი 1820 წელს ეგნატე თუმანიშვილის მიერ შედგენილი შესრულებული სამუშაოს და გაცემული თანხის ანგარიშია. დოკუმენტებს თან ერთვის ცალკე წიგნად გამოცემული დანართი I, II, III ტომის ლექსიკონით და საძიებლებით. წარმოდგენილი ინფორმაციის მნიშვნელობის შესახებ ნ. ბერძენიშვილი აღნიშნავს: “მასალა მრავალმხრივი ცნობების შემცველია და საქართველოს ისტორიის აღნიშნული პერიოდის მეცნიერული შესწავლისათვის აუცილებელი“ (ნ. ბერძენიშვილი, 1938, გვ. IV).

წარმოდგენილი მასალა მოიძია, წინასიტყვაობა, შენიშვნები, პირთა, გეოგრაფიულ სახელთა, ტერმინთა საძიებლები, საფასეთა სახელები და ლექსიკონი დაურთო ნ. ბერძენიშვილმა, დანართი საძიებელითურთ შეადგინა მ. ბერძენიშვილმა.

15. XVI-XVIII სს. ოსმალური დოკუმენტური წყაროები, წიგნი I, თბ., 1987.

წარმოდგენილი კრებულის პირველი ტომში გამოქვეყნებულია ბულგარეთის დედაქალაქ სოფიის კირილესა და მეთოდეს სახელობის ბიბლიოთეკის აღმოსავლეთის განყოფილების არქივში დაცული მასალის მცირე ნაწილი, სულ 200 ერთეული. საბუთები სხვადასხვა ხასიათისაა და გაცემულია, ძირითადად, ოსმალეთის საფინანსო უწყების მიერ XVI-XVIII საუკუნეებში. დოკუმენტების მნიშვნელობის შესახებ ნ. შენგელია აღნიშნავს: “როგორც სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს, ასევე საქართველოს ცალკეული რეგიონების შესახებ არსებული

ოსმალური დოკუმენტური წყაროების შესწავლა, თარგმან-კომენტირება და სამეცნიერო მიმოქცევაში შემოტანა ბევრ საინტერესო საკითხს მოჰყენს შუქს. ეს დოკუმენტები საუკეთესო წყაროა, როგორც საკუთრივ საქართველოს, ისე მეზობელი ქვეყნების პოლიტიკური ისტორიის, ეკონომიკის, კულტურის, ისტორიული გეოგრაფიის, ონომასტიკისა და სხვათა შესასწავლად (XVI-XVII საუკუნეების ოსმალური დოკუმენტური წყაროები, თბ., 1987, გვ. 9). თურქული ტექსტი ქართული თარგმანით, შესავლით, ტერმინოლოგიური ლექსიკონით, ფაქსიმილებითა და საძიებლებით გამოსაცემად მოამზადა ნ. შენგელიამ.

16. ოსმალური დოკუმენტური წყაროები საქართველოსა და ამიერკავკასიის შესახებ (XVII-XVIII სს.), წიგნი II, თბ., 1989.

წინამდებარე წიგნში გამოქვეყნებულია ქალაქ სოფიის კირილესა და მეთოდეს სახელობის სახალხო ბიბლიოთეკის აღმოსავლური განყოფილების არქივში დაცული ოსმალური დოკუმენტები, სულ 81 ერთეული. მასში დაცულია ოსმალეთის მთავარი საფინანსო უწყების მიერ XVII-XVIII სს. გაცემული სხვადასხვა ხასიათის ცნობები (განკარგულებები, წერილები, სიგელები, მოსახლეობის აღწერის მასალები), რომლებიც შეეხება სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს სხვადასხვა რაიონს (შურაგელი, მცირე არტაანი, სურმენე, ყარსი, მამირვანი, ჩილდირი, გეჩვანი, ახალქალაქი, ჭანეთის მხარე). გამოქვეყნებულ მასალაში მოცემული ინფორმაცია, ასევე, შეეხება თბილისის, გორის, ხერთვისის, ახალციხის, არტაანის, ახალქალაქის, ბათუმის, გონიოს, ფოთის, ციხისძირის, სოხუმის, აწყურის არზრუმის, ერევნის, ცუცხვათის და ამიერკავკასიის მთელ ტერიტორიაზე არსებულ სხვა ციხეებს, მათში განლაგებული გარნიზონების შეიარაღებას, მათ ფინანსურ უზრუნველყოფას და სხვა საკითხებს. ამდენად, სხვადასხვა ინფორმაციის შემცველი დოკუმენტები საუკეთესო წყაროა XVII-XVIII სს. საქართველოსა და მთლიანად ამიერკავკასიის ქვეყნების ისტორიის მკვლევართათვის.

თურქული ტექსტი ქართული თარგმანით, შესავლით, ფაქსიმილებითა და საძიებლებით გამოსაცემად მოამზადეს ა. ველაკოვა და ნ. შენგელიამ.

17. გ. პაიჭაძე, რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის (XVIII ს. I მეოთხედი), თბ., 1960.

წინამდებარე წიგნში გამოქვეყნებულია 12 დოკუმენტი (რუსეთის იმპერატორ პეტრე I-ის, ქართლის მეფე ვახტანგ VI-ის, პორუჩიკების ნ. კუდრიაეცოვის, ი. ტოლსტოის, შემახაში რუსეთის ვიცე-კონსულის ა. ბასკაკოვის, ირანში რუსეთის ელჩის - შემდეგში ასტრახანის გუბერნატორის ა. ვოლინსკის, ზ. ხერხეულიძის წერილები, დღიურები, ანგარიშები და ვახტანგ VI-ის ამაღლის წევრთა 1724 წ. ნუსხა). აღნიშნული დოკუმენტების გარდა, ავტორს წიგნში შეტანილი აქვს სამხედრო საბჭოს, საგარეო საქმეთა კოლეგიის (სამინისტროს) სხდომის ოქმების, ასევე, ასტრახანის გუბერნატორის ა. ვოლინსკის, კონსტანტინეპოლში რუსეთის რეზიდენტის ი. ნებლუევის მოხსენებითი ბარათების, დღიურების, ბრძანებულებებისა და სხვა დოკუმენტების ფრაგმენტები. გამოქვეყნებულ დოკუმენტებში კარგად ჩანს, რომელ ქვეყანას რა ინტერესები ამოძრავებდა, მოქმედების როგორი გეგმა და ფორმა ჰქონდათ არჩეული ამიერკავკასიაში, მათ შორის საქართველოში, მიმდინარე მოვლენებისადმი. ამდენად, წარმოდგენილი დოკუმენტები კარგი წყაროა XVIII ს. I მეოთხედის

ამიერკავკასიის, და მათ შორის საქართველოს, ისტორიის კვლევისას. გამოქვეყნებული მასალა რუსულ ენაზეა შედგენილი.

დოკუმენტები მოიძია, შესავალი, გამოკვლევა და შენიშვნები დაურთო გ. ბაიჭაძემ.

18. გ. ყორყოლიანი, ერთი ცნობა ნასერი ხოსროუს “საფარ-ნამედან“. საქართველოს ისტორიის აღმოსავლური მასალები, II, თბ., 1979.

XI ს. ცნობილი სპარსელი პოეტის, ისმაილიტი მოღვაწისა და მოგზაურის, ნასერ ხოსროუს თხზულება “საფარ ნამეში“ (“მოგზაურობის წიგნი“) დაცულია ერთი ცნობა, რომელიც ასახავს საქართველოსა და ეგვიპტეს შორის XI საუკუნეში არსებულ ურთიერთობას. საუბარია ეგვიპტეში 1047 წ. სექტემბერ-ოქტომბერში ნილოსის არხის გახსნისადმი გამართულ ზეიმზე. მოწვეულ სტუმართა შორის (მალრიბიდან-ტუნისი, ალჟირიდან, მაროკოდან, ლიბიიდან, მავრიტანიიდან, იემენიდან, ნუბიიდან, სლავთა ქვეყნიდან, შაბაშიდან-ეთიოპიიდან, ინდოეთიდან, ბიზანტიიდან...) იყვნენ ქართველ მეფეთა ვაჟები (წყაროში მითითებული არაა მათი სახელები, ამიტომ სამეცნიერო წრეებში ამ საკითხთან დაკავშირებით აზრთა სხვადასხვაობაა).

ნასერ ხოსროუს თხზულებიდან ამოკრებილი მასალის რამდენიმე ფრაგმენტი თარგმნა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო გ. ყორყოლიანმა.

19. საბუთები საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობის ისტორიიდან (1707 წ. მარტი-1714 წ. დეკემბერი). ნაწილი I, თბ., 1975 წ.

წინამდებარე კრებულში გამოქვეყნებულია უცხოენოვანი საბუთები (ფრანგულ, იტალიურ და ლათინურ ენებზე), რომელთაც თან ერთვის ქართული თარგმანი. მასში მოცემულია საქართველო-საფრანგეთისა და საქართველო-ვატიკანის ურთიერთობის ამსახველი მასალა. ასევე, სულხან-საბა ორბელიანის დიპლომატიური მისიის მომზადება ვერსალსა და ვატიკანში, მოლაპარაკება და შედეგები. ინფორმაცია ეხება, ასევე, საფრანგეთის წარმოებულ პოლიტიკას აღმოსავლეთში (საქართველოში, ირანში, თურქეთში). წარმოდგენილი დოკუმენტები საუკეთესო პირველწყაროა XVIII საუკუნის I მეოთხედის საქართველოს ისტორიის კვლევისას. სულ გამოქვეყნებულია 77 დოკუმენტი.

დოკუმენტები თარგმნა, გამოკვლევა და განმარტებები დაურთო ი. ტაბაღულამ.

20. მ. სვანიძე, ბასიანის ლივას 1579-1580 წ. კანუნ-ნამე. საქართველოს ისტორიის აღმოსავლური მასალები I, თბ., 1976.

კრებულში წარმოდგენილ დოკუმენტს, ბასიანის ლივას კანუნ-ნამეს, დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ოსმალთა ბატონობის ეპოქაში საქართველოს ერთ-ერთი ძირძველი, ბასიანის მხარის სოციალ-ეკონომიკური და აგრარული ურთიერთობების შესასწავლად. დოკუმენტის მნიშვნელობის შესახებ მ. სვანიძეს აღნიშნული აქვს, “მიუხედავად იმისა, რომ მხარეში ოსმალური მიწისმფლობელობის და მიწათსარგებლობის წესები და ოსმალური საგადასახადო სისტემა იყო გაბატონებული, მოსახლეობის უმრავლესობა ქრისტიანი იყო. საყურადღებოა ის ფაქტიც, რომ სამღვდელოებისა და ფეოდალების ერთი ნაწილი ქრისტიანობით ფლობდა მიწებს და სხვა“ (მ. სვანიძე, თბ., 1976, გვ. 115). წარმოდგენილი დოკუმენტი თარგმნა და შენიშვნები დაურთო მ. სვანიძემ.

21. ე. სიხარულიძე, ას-სამ' ანის ცნობები საქართველოს შესახებ. საქართველოს ისტორიის აღმოსავლური მასალები I, თბ., 1976.

XII ს. არაბი მეცნიერის ას-სამ' ანის მრავალრიცხოვან შრომათაგან ჩვენამდე სრულად მოაღწია 8 ტომისაგან შემდგარმა "ქითაბ ალ-ანსაბმა" ("გენეალოგიათა წიგნი"). ე. სიხარულიძის განმარტებით, "თხზულება წარმოადგენს ნისბების (წარმომავლობის სახელთა) კრებულს, ჩვენი ტერმინოლოგიით გვარების წიგნს..." (ე. სიხარულიძე, 1976, გვ. 46). თხზულებაში მოცემულია გეოგრაფიულ ადგილთა ზუსტი განსაზღვრა, ოჯახების გენეალოგიები, თბილისში მოღვაწე ცნობილ მეცნიერთა მოკლე ბიოგრაფიები და მათი შრომების ჩამონათვალი.

ას-სამ' ანის თხზულებიდან აღებული ორი ნაწყვეტი თარგმნა, ავტორის მოკლე ბიოგრაფიული ცნობები დაურთო ე. სიხარულიძემ.

22. ე. სიხარულიძე, იბნ შაუკალი თბილისის შესახებ. საქართველოს ისტორიის აღმოსავლური მასალები I, თბ., 1976.

X საუკუნის არაბმა მოგზაურმა, გეოგრაფმა და ვაჭარმა იბნ შაუკალმა, რომელიც თბილისში ჩამოვიდა X ს. შუა ხანებში, თავის თხზულებაში "წიგნი დედამიწის აღწერილობის შესახებ" დავითოვან X საუკუნის თბილისის აღწერილობა. მასში დაცული ცნობები სანდოა, რადგან შაუკალს თავისი თვლით აქვს დანახული და მოსმენილი, რასაც ავსებს. თხზულებაში ავტორი ყურადღებას ამხვავებს თბილისისა და მის ირგვლივ მდებარე ტერიტორიების გეოგრაფიულ მონაცემებზე (რელიეფი, დასახლებული პუნქტების ტიპოგრაფია, მცენარეთა და ცხოველთა სამყარო), ეკონომიკური, კულტურული, ისტორიული და ეთნოგრაფიული ხასიათის საკითხებზე. ე. სიხარულიძის განმარტებით, "ავტორი მიუთითებს იმდროინდელი თბილისის სიდიდესა და სიძლიერეზე, აღნიშნავს ქალაქის სიმიდრესა და ფასების სიიადეს, ხაზს უსვამს თბილისელთა დამოკიდებულებას მეცნიერებისადმი, მოსახლეობის გულუხვობასა და სტუმართმოყვარეობას..." (ე. სიხარულიძე, თბ., 1976 წ. გვ., 32). ამდენად შაუკალის თხზულება საინტერესო ინფორმაციის შემცველია X ს. თბილისის შესახებ.

შაუკალის თხზულებიდან აღებული ფრაგმენტი თარგმნა, ავტორისა და მისი თხზულების შესახებ ინფორმაცია და შენიშვნები დაურთო ე. სიხარულიძემ.

23. ნ. შენგელია, ოსმალთა ისტორიკოსი ჩელები-ზადე თბილისისა და გორის ციხეების დაპყრობის შესახებ. აღმოსავლური ფილოლოგია III, თბ., 1973.

XVIII ს. I ნახევრის თურქი ისტორიკოსის ჩელები-ზადეს (1685-1760 წწ.) ნაშრომი მოიცავს 1723-1729 წლების თურქეთის ისტორიის ამსახველ მასალას. მასში დაწვრილებით, ქრონოლოგიური თანმიმდევრობითაა აღწერილი ოსმალეთისა და მისი მომიჯნავე ქვეყნების ისტორია. თხზულების ავტორს, როგორც სულთნის კარის ოფიციალურ მემკვიდრეს, ხელი მიუწვდებოდა ნებისმიერ დოკუმენტზე, მათ შორის სახელმწიფოთა შორის მიმოწერის მასალებზე. ამდენად, წარმოდგენილი მასალა პირველხარისხოვანი წყაროა ოსმალეთსა და სხვა ქვეყნებს შორის (საქართველო, ირანი, რუსეთი, საფრანგეთი ავსტრია-უნგრეთი...) ურთიერთობის გასაშუქებლად. აქვე გვინდა აღვნიშნოთ, რომ მასში დეტალურადაა აღწერილი საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე 1723-1729 წლებში მომხდარი ამბები.

ჩელები-ზადეს თხზულებიდან შერჩეული მასალა თარგმნა, შენიშვნები დაურთო და გამოსაცემად მოამზადა ნ. შენგელიამ.

24. ნ. შენგელია, ოსმალური დოკუმენტური წყაროები ამიერკავკასიის ქვეყნების ისტორიისათვის. კავკასიურ-ახლოაღმოსავლური კრებული II, თბ., 1962.

წინამდებარე კრებულში გამოქვეყნებულია ორი ოსმალური დოკუმენტი:

I. “გურჯისტანის კანუნ-ნამე“. დოკუმენტი შედგენილია 1573/1574 წელს საქართველოს სამხრეთი პროვინციებისათვის (ყოფილი სამცხის საათაბაგო). მასში დაცული მასალა კარგ ინფორმაციას იძლევა თურქების მიერ საქართველოს ამ კუთხის დაპყრობის შემდეგ შექმნილი სოციალ-ეკონომიკური საკითხების კვლევისას.

II. “განჯის ეიალეთის კანონის არსი“ 1727 წლითაა დათარიღებული, რომელიც შედგენილია თურქების მიერ მთელი ამიერკავკასიის, და მათ შორის აზერბაიჯანის, დაპყრობის შემდეგ. დოკუმენტში ყურადსაღები ცნობებია დაცული აზერბაიჯანის ეკონომიკური მდგომარეობის შესახებ. დაწვრილებითაა აღწერილი მეურნეობის სხვადასხვა დარგი, მოსახლეობაზე გაწერილი გადასახადები, განსაზღვრულია საქონლის ყოველ საბაღნეზე და მსახურთათვის დაწესებული გადასახადი. ამდენად, წარმოდგენილი დოკუმენტები საუკეთესო პირველწყაროა საქართველოსა და აზერბაიჯანში ოსმალთა ბატონობის დამკვიდრების, გავრცელების და სოციალურ-ეკონომიკური საკითხების შესასწავლად.

დოკუმენტები მოიძია, თურქულიდან თარგმნა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო ნ. შენგელიამ.

25. შ. ჩხეტია, გლეხების აჯანყება 1863 წელს სამეგრელოში. მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკვეთი I, 1937.

გამოქვეყნებული დოკუმენტი წარმოადგენს ქუთაისის გენერალ-გუბერნატორის კანცელარიის მმართველის აბაშიძის მიერ 1863 წლის ნოემბერში მეფისნაცვლის კანცელარიაში გაგზავნილ მოხსენებით ბარათს 1863 წლის მაისში სენაკის ოლქის სოფელ თამაკონში ჯანაშიებისა და ფაცაცების მიერ მომხდარი აჯანყების შესახებ. მასალა საუკეთესო წყაროა მკვლევართათვის XIX საუკუნის მეორე ნახევარში დასავლეთ საქართველოში (სამეგრელოში) მიმდინარე სოციალ-ეკონომიკური საკითხების შესწავლისას.

დოკუმენტს გამოკვლევა, შენიშვნები დაურთო და გამოსაცემად მოამზადა შ. ჩხეტიამ.

26. შ. ჩხეტია, ტფილისის ისტორიისათვის. მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკვეთი I, თბ., 1938.

წარმოდგენილ სამეცნიერო ნარკვევს თან ერთვის მდიდარი დოკუმენტური მასალა, რომელიც რამდენიმე ჯგუფადაა დაყოფილი:

I. ტფილისის მედიკურ-ტოპოგრაფიული აღწერილობა.

II. ტფილისის 1864-1865 წლების სტატისტიკური აღწერილობა.

III. ტფილისის 1864-1865 წლების მოსახლეობის ცხრილი, წოდებათა, ეროვნებათა და სარწმუნოებათა მიხედვით.

IV. ტფილისში 1862-1868 წლებში გამოცემული წიგნებისა და ბროშურების ცხრილი შინაარსისა და წლების მიხედვით.

V. ტფილისის 1867 წლის გეგმა შედგენილი თბილისის ქალაქის სამმართველოს მიერ.

მასალა მოიძია, სამეცნიერო ნარკვევი, შენიშვნები, საძიებლები დაურთო და გამოსაცემად მოამზადა შ. ჩხეტიამ.

27. გ. ჯაფარიძე, იბნ ალ-ასნრის ერთი ცნობის შესახებ. საქართველოს ისტორიის აღმოსავლური მასალები I, თბ., 1976.

არაბი ისტორიკოსის იბნ ალ-ასნრის (1160-1234 წწ.) თხზულებაში “თაბ ალ-ქამილ ფი-თ-თა’ რაბ” (ბ. სილაგაძის მიხედვით, “თარის ალ-ქამილ“. ბ. სილაგაძე, 1971, გვ. 63) დატულია ცნობა XI საუკუნის საქართველოს ისტორიის საკითხთან დაკავშირებით. კერძოდ, წყაროში დატული ცნობის მიხედვით, 1048 წლის 18 ივლისს ბასიანში სელჯუკთა ლაშქარსა და ბიზანტია-საქართველოს გაერთიანებულ არმიას შორის გამართულ ბრძოლაში სელჯუკთა სარდალს, იბრაჰიმ ინალს (სელჯუკთა სულთნის თორღულ-ბეგის ნახევარძმა) ტყვედ ჩავარდნია კლდეკარის ერისთავი ლიპარიტ IV ბაღვაში. მასში, საუბარია, ასევე, სულთან თორღულ-ბეგის (დაახლოებით 993-1063 წწ.) მიერ ლიპარიტის ტყვეობიდან განთავისუფლების შესახებ.

ალ-ასირის თხზულებიდან აღებული ცნობა თარგმნა, შენიშვნები, კომენტარები დაურთო და გამოსაცემად მოამზადა გ. ჯაფარიძემ.

დამოწმებული ლიტერატურა

ც. აბულაძე, 1973 - ც. აბულაძე, ოსმალობის ხანის სამი თურქული ფირმანი, აღმოსავლური ფილოლოგია, III, თბ., 1973.

გ. ბერაძე, 1976 - გ. ბერაძე, მასალები XII საუკუნის საქართველოს ისტორიისათვის იბნ ისქანდიარის თხზულებაში, საქართველოს ისტორიის აღმოსავლური მასალები, წიგნი I, თბ., 1976.

გ. ბერაძე, 1979 - გ. ბერაძე, ირან-საქართველოს დიპლომატიური ურთიერთობის ისტორიიდან XVI ს. მიწურულში. საქართველოს ისტორიის აღმოსავლური მასალები, წიგნი II, თბ., 1979.

დ. გოჩოლეიშვილი, 1976 - დ. გოჩოლეიშვილი, იბნ ად-დავანდარბ 1312/13 წლის ქართველთა ერთი ლაშქრობის შესახებ. საქართველოს ისტორიის აღმოსავლური მასალები, წიგნი I, თბ., 1976.

მასალები საქართველოს ეკონომიკური ისტორიისათვის, წიგნი I, თბ., 1938.

კ. განძაკეცი, 1976 - Киракос Гандзакечи, История Армении, М. 1976.

მ. სვანიძე, 1976 - მ. სვანიძე, ბასიანის ლივას 1579/80 წლის კანუნ-ნამე. საქართველოს ისტორიის აღმოსავლური მასალები, წიგნი I, თბ., 1976.

ბ. სილაგაძე, 1971 - ბ. სილაგაძე, იბნ ალ-ასირის თხზულების “თარაბ-ალ-ქამილი-ს“ ერთი ადგილის დადგენისათვის. ქართული წყაროთმცოდნეობა, III, თბ., 1971.

ე. სიხარულიძე, 1976 - ე. სიხარულიძე, ას-სამ ანონ ცნობები საქართველოს შესახებ, საქართველოს ისტორიის აღმოსავლური მასალები, წიგნი I, თბ., 1976.

ე. სიხარულიძე, 1976 - ე. სიხარულიძე, იბნ ჰაუკალი თბილისის შესახებ. საქართველოს ისტორიის აღმოსავლური მასალები, წიგნი I, თბ., 1976.

ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ტ.IV, თბ., 1955.

ნ. შენგელია, 1987 - ნ. შენგელია, XVI-XVIII სს. ოსმალური დოკუმენტური წყაროები, წიგნი I, თბ., 1987.

EMZAR CHANTURIDZE, SALOME CHANTURIDZE

SOURCES ABOUT HISTORY OF GEORGIA KEPT IN ILIA TCHAVTCHAVADZE SCIENTIFIC LIBRARY

We continue publications about sources about history of Georgia kept in Ilia Tchavtchavadze Scientific Library.

Notes selected for this work primarily refer to political, social, economic, financial and law issues of Georgia. Presented documents are of different character: original and compiled sources; fragments took from the works of different authors, orders gave from different state organs, orders, instructions; epistolary materials; descriptive materials ... over all 1440 units of document is presented.

Presented materials are selected from scientific selective works of different title: "History teller", Oriental philology, TSU "Works", (Oriental studies), "Oriental materials of history of Georgia", "Caucasian-oriental selective works". Documents are mainly written in Georgian, Armenian, Persian, Arabic, Turkish, Russian, Latin languages and they are published together with Georgian translation.

Certain part of published materials in this work as well as previous works are considered to be lost according to researchers' explanations. Some documents are published in different sources with changed version. Thus the importance of presented materials as sources is huge for history researchers of Georgia and the whole Caucasus.